

איזבון דינאי - פאזל של גרסאות

ירחמאל הליברד

- א. הקדמה
- ב. פשט הסוגיה - המערער רוצה לקנות מהמחזיק (1)
- ג. הסבר שני - המחזיק רוצה לקנות מהמערער (2)
- ד. הסבר רבנו חננאל - המערער רוצה לקנות מהמוכר (3)
- ה. הסבר רבנו יונה - המחזיק רוצה לקנות מאדם שלישי
- ו. סיכום

א. הקדמה

הלומד את פרק חזקת הבתים נפגש הרבה עם המושג 'מחלוקת גרסאות'. לא פעם, הסוגיות בפרק מקבלות משמעויות שונות, ואולי אפילו הפוכות, בעקבות שינוי בגרסה. נרצה להמחיש את כוחן של הגרסאות, בעזרת לימוד סוגיית 'איזבון דינאי'. במאמר זה נסקור ארבעה הסברים שנקטו הראשונים בפירוש סוגיה אחת, בעקבות שינויי גרסאות. כל גרסה מאירה את הסוגיה באור אחר ומעניקה למשמעותה הדינית פנים אחרות לחלוטין. כמובן שבמאמר נדון בסברות של כל פירוש, אך בעיקר נתמקד בגרסאות ובהשפעה שלהן על מהלך הסוגיה.

ב. פשט הסוגיה – המערער רוצה לקנות מהמחזיק (1)

הגמרא דנה בסיפור הבא:

ההוא דאמר ליה לחבריה 'מאי בעית בהאי ארעא?' אמר ליה 'מפלניא זבינתה ואכלתיה שני חזקה' אמר ליה 'פלניא גזלנא הוא' אמר ליה 'והא אית לי סהדי דאתית באורתא ואמרת לי זבנה ניהלי' א"ל 'אמינא איזבון דינאי'. אמר רבא: עביד איניש דזבין דיניה.

(בבא בתרא ל, ב)

הגמרא מספרת על אדם (להלן – המערער) שמגיע אל חברו (להלן – המחזיק), וטוען בפניו: "מה אתה עושה בקרקע שלי?".

---

* המאמר מבוסס על לימוד בחברותא עם דביר אלשיך.

** הגרסאות השונות המבוססות על כתבי יד שונים שהופקו מתוך אתר 'הכי גרסינן'.

המחזיק עונה למערער שהוא קנה את הקרקע מפלוני (להלן – המוכר) וישב בה שנות חזקה. בשלב הנוכחי המחזיק אמור לזכות בדין, כיוון שיש לו חזקה בקרקע המלווה עם טענת 'קניתי'.

המערער מגיב בחזרה למחזיק: הרי "פלניא גולנא הוא", כלומר האדם שממנו קנה המחזיק את הקרקע גזל את הקרקע מהמערער. מאחר שפלוני המוכר הוא גזלן, הקרקע לא הגיעה למחזיק בצורה קבילה, ולכן טענתו של המחזיק אינה טובה, וממילא גם אין הוא זוכה בדין¹.

המחזיק תוקף את טענת המערער שהמוכר הוא גזלן, ואומר שבערב הקודם המערער ביקש מהמחזיק לקנות את הקרקע עבורו, "אית לי סהדי דאתית באורתא ואמרת לי זבנה ניהלי". אם כך, אומר המחזיק, מוכח שהקרקע אינה שייכת למערער וכן הייתה שייכת למוכר, שהרי אם הקרקע באמת הייתה שייכת למערער, הוא היה יכול להוציא אותה מהמוכר בעבר, ללא צורך בבקשה לקנות אותה מהמחזיק הנוכחי.

עונה המערער תשובה ניצחת – באמת ביקשתי לקנות ממך את הקרקע על אף שהקרקע שייכת לי, אך זאת מכיוון שלא רציתי להיכנס איתך לדין. מאחר שלא רצית למכור לי, שיניתי את דעתי והחלטתי למוחרת לתבוע אותך לדין. כלומר, מתחילה אני העדפתי לקנות חזרה את הקרקע שלי בלי לריב איתך בבית דין: "אמינא איזבון דינאי"², ורק לאחר שסירבת למכור את הקרקע, החלטתי לבוא איתך בדין.

נפסק בסוגיה שהמערער זוכה בעקבות הטענה שלו: "אמר רבא עביד איניש דזבין דיניה". אם כן, מסקנת הסוגיה היא שבקשת המערער לקנות את הקרקע מהמחזיק אינה פוגעת במעמדו כמערער ובזכותו שלו לטעון "מאי בעית בהאי ארעא?".

ב.1. ההשוואה לסוגיה הקודמת

אומנם במבט ראשון הסוגיה הזאת נראית כסוגיה פשוטה, אך עיון בגמרא מעלה קושי גדול. הסוגיה הזאת מופיעה כמעט מילה במילה, כמה משפטים לפני כן:

-
1. טענה לא טובה אינה נחשבת טענה משפטית, ולכן חזקת המחזיק היא 'חזקה שאין עמה טענה', שאינה מועילה לו לזכות. דוגמה לטענות שאינן נחשבות כטענות משפטיות מופיעה במשנה (מא, א): "אמר לו: מה אתה עושה בתוך שלי? והוא אמר לו: שלא אמר לי אדם דבר מעולם – אינה חזקה".
  2. מבלי להיכנס לעומק הדיון, ישנה מחלוקת בין הרשב"ם (ד"ה אמינא) לבין רבנו חננאל (ל, א על הסוגיה) מה משמעות ביטוי זה. לפי הרשב"ם אדם עשוי לקנות את רכושו **שלו** ולא להיכנס למריבה, ואילו לפי רבנו חננאל אדם עשוי לקנות את **המריבות** והדינים ("אקנה אותם הדינים והמריבות באלו המעות"). הרישב"א (שם ד"ה א"ל) מעיר שהמחלוקת בין רשב"ם לרבנו חננאל תלויה במחלוקת גרסאות. רבנו חננאל גורס 'אזבון דיני', שפירושו שאדם קונה את הדין ומשלם כדי לא לריב, ואילו רשב"ם גורס 'איזבון דינאי', שפירושו שקונה מה ששייך לו לפני משורת הדין.

הוא דאמר ליה לחבריה 'מאי בעית בהאי ארעא?' אמר ליה 'מפלניא זבינא ואכלתיה שני חזקה' אמר ליה 'פלניא גזלנא הוא' אמר ליה 'והא אית לי סהדי דאתאי אימלכי כך ואמרת לי זיל זביין' אמר ליה 'השני נוח לי הראשון קשה הימנו'. אמר רבא: דינא קאמר ליה.

(שם)

בולט מאוד שכל המילים עד "דאתאי אימלכי כך" זהות למילים בסוגיה שלנו מילה במילה. ההבדל היחיד בין הסיפורים הוא הטענה שבה זכה המערער. במקרה שלנו המערער זכה בטענת "איזבון דינאי" כנגד טענת המחזיק "אמרת לי זבנה ניהלי", ואילו בסוגיה הקודמת (בסדר הגמרא) המערער זכה בטענת "השני נח לי הראשון קשה הימנו", כנגד הטענה "דאתאי אימלכי כך"³. כלומר, בשני המקרים המערער טוען כנגד המחזיק שאף על פי שיש לו חזקה, אין לו טענה⁴ שהרי האדם שמכר לו הוא גזלן. שתי הסוגיות יחד מחדשות שהמערער יכול לזכות בשדה כנגד המחזיק, אף על פי שהוא פעל פעולה חשודה שמערערת את בעלותו.

אם כך, צריך לשאול מה מתחדש בסוגיה שלנו לעומת חברתה. קצת קשה להעלות על הדעת שהגמרא הביאה שני מקרים אחד אחרי השני, שמלמדים את אותו עיקרון. ניתן בהחלט לומר שהחידוש של הסוגיה שלנו הוא אך ורק החידוש **בעצם השימוש** בטענת "איזבון דינאי" על פני השימוש בטענת "השני נח לי הראשון קשה הימנו". וכך באמת הציע הרשב"א (ד"ה מעשה שני) לפרש את הסוגיה: "לא בא אלא לחדש טענת אמינא אזבון דיני, ולאשמועינן דטענה הוא דעביד אינש דזבין דיניה". אך קשה להניח שזה ההבדל היחיד בין הסוגיות, מכיוון שמדובר בשתי טענות דומות מאוד, ולא כל כך ברור מהו ההבדל העקרוני.

ניתן להציע חלוקות שונות בין הסוגיות, המציגות את הצורך בהבאת הסוגיה השנייה. ניתן להציע שההבדל בין הסוגיות נוגע **לשלב הערעור**⁵, או להציע שההבדל נוגע **לפעולה**

3. נסכם בקצרה את מהלך הסוגיה הקודמת. הסוגיה נפתחת בערעור של מערער על המחזיק, ולאחר תשובתו של המחזיק, הטוען שקנה את הקרקע מאדם שלישי וישב בה שנות חזקה, טוען כנגדו המערער שהאדם ממנו הוא קנה את הקרקע גזלן (עד כאן זהה לחלוטין לסוגייתנו). כנגד כך טוען המחזיק: "והרי באתי אליך כדי לשאול אותך האם כדאי לי לקנות את הקרקע, ואתה המלצת לי לקנות". המערער ענה לו שלמרות המלצתו למחזיק לקנות את הקרקע, אין זה מעיד על כך שהקרקע אינה שלו, שהרי הוא פשוט רצה שהקרקע תהיה ברשותו של אדם שנוח לתבוע אותו לדין ולהוציאה ממנו. היה קשה יותר להוציא מהראשון (המוכר) מאשר מהשני (המחזיק), ולכן המערער הציע למחזיק לקנות את הקרקע, כדי שהוא יוכל להוציאה ממנו.

4. ראה הערה 1.

5. בסיפור הראשון ערערו של המחזיק על המערער היה על שלב הקניין ("השדה הגיעה אליי רק בגללך"), ובסיפור השני ערערו של המחזיק על המערער היה רק בשלב ההחזקה ("כאשר אני החזקתי, אתה לא הבעת התנגדות").

שהמערער עשה שכביכול פוגעת בערער שלו⁶. ייתכן שההבדל בין הסוגיות נובע מהשאלה האם המערער פועל בדרכים ישרות⁷, ואולי ההבדל נוגע לשאלה איזה סוג טענה טוען המערער⁸. בכל מקרה, חשוב להעיר על ההבדל בין שתי הטענות שרובא קיבל. בסוגיה הראשונה רבא פוסק שטענת השני, נוח לי, היא טענה מעולה, שזוכה מן הדין. אך בסוגיה השנייה, שלנו, רבא פוסק שטענת "זבין דינא" היא טענה שאדם עשוי לטעון, כלומר אין היא טענה מעולה, אלא טענה אפשרית.

מעבר להבדלים אלו, לא מצאנו חילוק שמצריך את הבאת כל הסיפור מחדש. יתר על כן, גם אם ניתן יהיה למצוא הסבר מחודש לאחד מהסיפורים, אין זה מסביר למה הגמרא לא הביאה את המקרה המחודש יותר בלבד, וממנו ניתן היה ללמוד את הסיפור הפשוט יותר. אם כך, אנחנו חוזרים לשאלה לעיל – מהו הצורך להביא את שתי הסוגיות?

ג. הסבר שני – המחזיק רוצה לקנות מהמערער (2)

ההסבר שלנו עד כה בנוי על הפירוש הראשון בדברי הריטב"א והרשב"א – דהיינו, המחזיק טוען כנגד המערער שהמערער רצה לקנות מהמחזיק, ובכך הוא אמור לאבד את יכולת מחאתו. אך ישנה גישה הפוכה לחלוטין, גישה שמובאת בהסברם השני של הרשב"א והריטב"א ובראשונים נוספים⁹. לפי גישה זו, המערער הוא אשר טוען כנגד המחזיק שהוא רצה לקנות את השדה מהמערער, ובכך המחזיק אמור לאבד את כוח חזקתו בקרקע. ההבדל בין ההסבר הזה לבין ההסבר שהצגנו לעיל, האם המערער טוען כנגד המחזיק או המחזיק כנגד המערער, נעוץ במחלוקת גרסאות ביחס למילים "פלניא גזלנא". לפי ההסבר הראשון, המערער טוען כנגד המחזיק, שהאדם שמכר לו את הקרקע הוא גזלן. אם כך, מערכת הטענות היא:

א. המערער פונה למחזיק ושואל "מאי בעית בהאי ארעא?";

6. אינו דומה מי שמייצע לאדם לקנות את קרקעו, למי שמבקש לקנות את הקרקע. אדם שרק מייצע לאחר לקנות את קרקעו, יכול בסופו של דבר לטעון שהוא רק טען ורק ייעץ, וכך באמת הגמרא אומרת "עביד איניש דמיקרי ואמר". אדם שמבקש לקנות את קרקעו כבר ביצע פעולה אקטיבית לרעתו, ולא רק אמירה בעלמא.

7. בסיפור אצלנו המערער מתמודד כנגד מערכת המשפט כולה, וכפי שאמר רשב"ם (שם ד"ה אמיא) – "ולא לטרוח ולבא ברין", ולכן ישנה סברה שלמרות הסיבה הטובה שיש לו, כיוון שהוא ניסה לעקוף את המערכת וידו על התחנתה, המערכת לא תסכים לבוא לקראתו. זאת בניגוד לסיפור בסוגיה הקודמת, שבו המערער מתמודד כנגד האדם השלישי, שיושב בשדהו, אך לא מנסה לעקוף את מערכת המשפט כולה.

8. בסיפור הקודם (אימלכית בך) שבו האדם בחר את הבחירה הטובה ביותר שיש לו, המערער בחר לערער כנגד אדם שנוח יותר לערער כנגדו. בסיפור שלנו המערער בחר את הבחירה הגרועה, לשלם עבור קרקעו, כדי לקצר את התהליך.

9. גישה זו נמצאת גם ברי"ף (דפוס קושטא טו, ב), וכן מובא בשיטה לא נודע למי (הובא בשטמ"ק ל ב), ברא"ש (בדפוס ונציה, אך לא בגרסתנו) ובחידושי ר"י בן חכמן על אתר.

- ב. **המחזיק עונה** – "קניתי את הקרקע מפלוני ואכלתי שנות חזקה";
 ג. **המערער מגיב** כי "פלוני הוא גולן" – ובשלב זה יש טענה כנגד המחזיק, שהרי הקרקע מעולם הייתה של המערער;
 ד. **המחזיק עונה** שהוא "אתית באורתא" – אתמול באת אלי וביקשת לקנות ממני את הקרקע, וקיימת הוכחה כנגד המערער;
 ה. **המערער משיב** – "איזבון דינאי".

דהיינו, לפי ההסבר הראשון, "אמרת לי זבנה ניהלי" היא טענה של המחזיק כנגד המערער שטוען "פלניא גולנא", ולבסוף המערער זוכה.

אך לפי הפירוש השני, לא גורסים את המילים "פלניא גולנא", ומעתה כל הטענות עוברות לצד השני. כלומר, מערכת הטענות היא:

- א. **המערער פונה** למחזיק ושואל "מאי בעית בהאי ארעא?";
 ב. **המחזיק עונה**: "קניתי את הקרקע מפלוני ואכלתי שנות חזקה";
 ג. **המערער מגיב** – "הרי אתית באורתא", איך אתה יכול לטעון שקניתי מפלוני, כאשר באת אלי אתמול וביקשת לקנות את השדה ממני?

נשים לב שכעת המערער הוא הטוען "אתית באורתא" כנגד טענת המחזיק. כלומר, ההשמטה של טענת "פלניא גולנא" הופכת את טענת "אתית באורתא" מטענה של המחזיק לטענה של המערער. כעת "אתית באורתא" אינו מעמת את המערער עם טענתו שפלוני גולן, אלא הוא דורש מהמחזיק לתרץ את דבריו שקנה מפלוני.

כמו שהטענות נהפכות, גם הזוכה נהפך, מעתה המחזיק זוכה במקום המערער:

- ד. **המחזיק משיב** "איזבון דינאי", ובכך הוא זוכה בקרקע.

כך מסביר הרשב"א (ד"ה מעשה שני) בנוגע לגרסת "פלניא גולנא": "אית דלא גרסי ליה, אלא א"ל והא אית לי סהדי דאתית לאורתא גבאי ואמרת לי זבנה ניהלי ודברי המערער הן". כלומר, מי שטוען: "אתה באת וביקשת לקנות ממני", הוא המערער ולא המחזיק.

על אף שהדיון נהפך והמחזיק זוכה במקום המערער, גם בהצגה זו של הסוגיה, אין חידוש מהותי מעבר לחידוש טענת "איזבון דינאי". אף על פי שראשוני ספרד הופכים את מערכת הטענות, עיקר הדין נשאר במקומו. וכך באמת מעיר הריטב"א (ד"ה א"ל): "שתי הנוסחאות לא פליגי בעיקר דינא ובכל חד מינייהו אמרינן דיכיל למימר אמינא אזבון דינאי".

אך ישנה בעיה קשה בפירוש זה. לפי הפירוש הראשון, הסיבה שהמערער רצה לקנות את השדה הייתה כיוון שראה שאדם זר יושב לו בשדה, ובמקום לריב איתו, הוא העדיף לשלם כסף. כלומר, סיבת הפנייה הראשונה של המערער כאשר הוא ביקש לקנות את השדה, היא בגלל הזיקה הברורה של בעל דינו לקרקע. המחזיק הוא היושב בקרקע, ולכן הגיוני לפנות

אליו לבקשת קניית הקרקע. אך לפי הפירוש השני, לפיו המחזיק פנה בערב אל המערער, אין קשר ברור בין המערער לקרקע בשעה שהמחזיק ביקש לקנות את השדה. כלומר, המחזיק כרגע יושב בשדה, אך הוא ביקש לקנותה מהמערער שלא יושב בשדה, ואין לכך שום פשר. לא הגיוני שמי שיושב בשדה, יפנה אל אדם שלא יושב בשדה ואין לו שום זיקה לשדה, כדי לקנותה ממנו.

נראה להסביר שהמחזיק ידע שהמערער מתכוון לתבוע אותו לדין, אולי כיוון שהמערער היה הבעלים לפני המוכר (מרא קמא לפני מרא קמא), ולכן הוא ביקש לקנותה ממנו לפני שהוא יערער על ישיבתו בקרקע. המחזיק ידע לחזות שהמערער יערער עליו בתקופה הקרובה, ולכן הוא הקדים תרופה למכה וביקש לקנות את השדה. די ברור לפי ההבחנה הזאת שיש פה חידוש גדול יותר בהסבר איזבון דינאי, שהרי קשה הרבה יותר להסביר את מעשיו של המחזיק שניסה לקנות שדה שהוא יושב בה.

אם לפי ההסבר הראשון כל החידוש של איזבון דינאי היה שאדם עשוי לבקש לקנות שדה שהוא יכול לזכות בה בדין, לפי ההסבר השני, החידוש הוא שאדם עשוי לקנות שדה מאדם אחר שכלל אינו קשור לשדה, ואחר כך לטעון עליה בעלות.

בניסוח אחר, במערכת המשפט יש ציפייה גבוהה לבעלות על השדה מהמחזיק מאשר מהמערער. ומכיוון שכך, כל פגיעה בבעלותו של המחזיק משמעותית הרבה יותר מאשר פגיעה בבעלותו של המערער. וממילא, ההסבר השני מחדש חידוש גדול יותר מההסבר הקודם, ולפי אנחנו מזכים את המחזיק על אף שבעלותו נפגעה.

לסיום, נבחן את פסיקת הרמב"ם:

ראובן שערער על שמעון, ושמעון אומר, איני יודע מה אתה שח, אלא שדה זו מלוי לקחתיה, והרי עדים שאכלתיה שני חזקה, אמר לו ראובן, והרי יש לי עדים שבערב באתה אלי ואמרת לי, מכור לי שדה זו, אין זו ראייה, ויש לשמעון לומר, רצייתי לקנות ממך כדי שלא תערער ולא תטריחני בדין, אף על פי שאיני יודע אם היא לך או אינה. וכן כל כיוצא בזה. ואם לא טען שמעון טענה זו, אין טוענין לו.

(רמב"ם טוען ונטען טז, ד)

נראה שהרמב"ם סבר כהסבר זה, ולפיו המחזיק הוא שביקש לקנות מהמערער, ולבסוף המחזיק הוא הזוכה¹⁰. כך גם הסביר רבי ישמעאל בן חכמון (בפירושו על הסוגיה) בדברי

10. יש להעיר שלמרות בחירת הרמב"ם בכיוון זה, הרמב"ם קובע שהמחזיק נאמן על אף שהוא לא טוען שראובן היה המרא קמא לפני המוכר. לעיל, נוכחנו לגלות שיש קושי בהסבר זה, כיוון שיוצא שהמחזיק מבקש לקנות את השדה מאדם זר שאין לו קשר לשדה, והצענו כי כיוון שהמערער היה הבעלים הקודמים של השדה לפני המוכר, המחזיק מבקש לקנותה ממנו, על מנת שלא יערער עליו. אך לפי דברי הרמב"ם,

הרמב"ם: "וזה היא גרסת הר"ם במז"ל והיא הגרסא הנכונה, שפירוש הגרסא הראשונה נוכל ללמוד אותו מהמעשה שאמרנו למעלה [...]". כלומר, ר"י בן חכמון מאבחן שההסבר הראשון אכן פשוט מאוד ולא מחודש, וניתן להסיק אותו מהמקרה הקודם (כפי שהערנו לעיל), ולכן הרמב"ם בחר בהסבר השני.

לסיכום הסבר זה, נצביע על שתי נקודות משמעותיות. הנקודה הראשונה היא ההבדל בין ההסברים בפירוש הסוגיה השנייה בסדר הגמרא – הסוגיה שלנו. לפי ההסבר הראשון, המערער הוא שרצה לקנות את השדה, ואילו לפי ההסבר השני המחזיק בשדה הוא שרצה לקנותה. אם כך, החידוש בהסבר זה הוא שהחזקתו בשדה של אדם היושב בתוך שדהו ומבקש לקנותה מאדם אחר אינה נפגעת. הנקודה השנייה היא ההבדל בין הסוגיות לפי ההסבר השני. בסוגיה הראשונה נפסק לטובת המערער, ואילו הפסיקה בסוגיה השנייה (הסוגיה שלנו), היא לטובת המחזיק.

ד. הסבר רבנו חננאל – המערער רוצה לקנות מהמוכר (3)

ההסבר השלישי הוא הסברו של רבנו חננאל¹¹, שבעקבות גרסה נוספת שהייתה לפניו ז"ל זכנה ניהלי", מסביר את הסוגיה באופן אחר. רבנו חננאל מסביר בהמשך לביאור של הסוגיה הקודמת:

וכן אם אמר לחבירו קנה אותה לי והלך וקנאה לעצמו וטוען זה שאמר תקנה אותה לי כי היא שלו והקונה אומר לו אם היתה שלך למה אמרת לי קנה אותה לי אלא עכשיו אחר שקניתיה לעצמו [צ"ל – לעצמי] אתה טוען כי שלי היא.
(רבנו חננאל בבא בתרא ל, א)

- א. **המערער מגיע אל המחזיק ושואל:** "מאי בעית בהאי ארעא?";
- ב. **המחזיק משיב שהוא קנה מפלוני;**
- ג. **המערער טוען שפלוני גולן,** "פלניא גזלנא", ושחקקע הייתה שלו מאז ומעולם;
- ד. **כעת המחזיק מקשה על המערער – הרי אתה באת וביקשת שאקנה מפלוני את הקרקע עבורך,** אך אני קניתי אותה לעצמי. אם אתה ביקשת שאקנה ממנו את הקרקע עבורך,

ברור שאין זה המקרה, כיוון שהמחזיק כלל אינו מתייחס אל המערער כאל הבעלים הקודמים. נראה שבאמת לפי הרמב"ם יוצא שהמחזיק ביקש לקנות את הקרקע מאדם שאינו קשור כלל לקרקע, רק כדי למנוע ערעור. סיפור כזה אכן נשמע לא סביר במיוחד, ואולי הדברים קשורים לניסוח המעומעם של הרמב"ם – "ואם לא טען טענה זו, אין טוענין לו".

11. כך לדעתי יש להבין את דברי רבנו חננאל, וכפי שנראה בפרק ד.1. ישנם ראשונים נוספים שהסבירו את הסוגיה בדרך זו. נעיר שרבנו יונה מזכיר את דברי רבנו חננאל, ומפרש את הסוגיה בדרך אחרת (על פירושו לסוגיה נעמוד בפרק ה). אם כך, ייתכן שרבנו יונה מבין שפירושו זהה לפירושו של רבנו חננאל, אך לפי הנוסח של רבנו חננאל שלפנינו, נראה שכוונתו כפי שנסביר, ובשונה מדברי רבנו יונה, וראה לקמן הערה

איך אתה טוען כעת שפלונני גולן? הרי אם פלונני גולן את הקרקע ממך, היית יכול להוציא ממנו בדין, ולא לבקש ממני לקנותה ממנו עבורך! אלא בהכרח לאחר שאני קניתי את הקרקע לעצמי, אתה טוען שהיא שלך.

ה. עונה המערער – באמת פלונני גולן, אך רציתי שתקנה אותה בעבורי כדי להימנע ממריבה עם אותו פלונני.

ההבדל בין הסברו של רבנו חננאל לבין ההסברים הקודמים, הוא שבהסברים עד כה הטענה היא על קניין שהתרחש בין המחזיק והמערער, ואילו בפירושו של רבנו חננאל הדיון הוא על קניין מאדם שלישי. הסבר זה, במידה מסוימת, מעצים את טענת "אתית באורתא", שהרי כל עוד הדיון הוא בין המחזיק למערער, ניתן להסביר שמדובר בחוסר רצינות. אך עירובו של אדם שלישי מעיד על רצינות, והופך את הדיון ליותר ממשי ומחייב, ועל כן עשוי לפגוע יותר במעמדו של המערער.

בהשוואה לסוגיה הקודמת, רבנו חננאל מוסיף שהמערער רצה לקנות את השדה מפלונני כדי להימנע מדיון משפטי. כלומר, בשונה מהסוגיה הקודמת שהדיון היה בין המערער למחזיק (כמו שראינו בפירושים הקודמים ביחס לסוגיה שלנו), בסוגיה שלנו הדיון נסוב על פלונני, האדם השלישי. רבנו חננאל מחבר את הסבר שתי הסוגיות במילה "וכן". ובאמת לשיטתו, החיבור בין שתי הסוגיות מסתבר מאוד, שכן הוא מפרש ששתי הסוגיות עוסקות בטענת "איזבון דינאי" שמטרתה הימנעות מדיון משפטי (אך ברמת רצינות שונה, כפי שציינו).

ד.1. שיטתו של רשב"ם בסוגיה

נעיר שרשב"ם מפרש את הסוגיה כפי שפירש רבנו חננאל. במבט ראשון על פירושו של רשב"ם, נראה שהוא פירש כפירוש הראשון שהבאנו. אך נביא כמה ראיות לכך שגם רשב"ם סובר כמו רבנו חננאל. תחילה, רשב"ם (ד"ה ואמרת) כותב על טענת אתית באורתא: "אם שלך היתה היה לך להוציא ממנו בדין חנם ולא לאבד מעותיך". אם הרשב"ם סובר כפירוש הראשון, הוא היה צריך לכתוב: "היה לך להוציא ממני". אך אם נסביר כמו רבנו חננאל, באמת מדובר באדם שלישי שהמערער היה יכול להוציא ממנו בקלות, ולכן כתב הרשב"ם "ממנו".

בנוסף, רשב"ם גורס "ואמרת לי זיל זבנה ניהלי". לפי הפירוש הראשון ברשב"ם, באמת אין למילה הזאת פשר – אם מדובר בדיון בין המערער למחזיק, למה לבקש מהמחזיק ללכת לקנות עבורו את הקרקע? אומנם, אם הרשב"ם מפרש כרבנו חננאל, המערער מבקש מהמחזיק ללכת לפלונני ולקנות בעבורו את הקרקע. אם כך, נראה שההסבר הראשוני לרשב"ם נשאר בלי שום תימוכין, ומאוד סביר שהוא מושפע מפירושו של רבנו חננאל,

כפי שהושפע בסוגיות רבות נוספות¹². בנוסף לרשב"ם, אף הטור (חושן משפט קמו) פירש את הסוגיה כך.

ה. הסבר רבנו יונה – המחזיק רוצה לקנות מאדם שלישי

עד כה ראינו שלושה מתוך ארבעת הפירושים. שני הפירושים הראשונים נחלקו נגד מי מופנית טענת "אתית באורתא" – לפי הפירוש הראשון הטענה היא כנגד המערער, ולפי הפירוש השני הטענה היא כנגד המחזיק. רבנו חננאל בונה קומה נוספת על גבי הפירוש הראשון, ומסב את הדיון לאדם שלישי. כלומר, המערער הוא זה שרצה לקנות את הקרקע מאדם שלישי. הפירוש של רבנו יונה הוא בעצם השלמה לפירושו של רבנו חננאל, ותוספת קומה על הפירוש השני, ולפיו המחזיק הוא שרצה לקנות מאדם שלישי.

רבנו יונה מביא פירוש בשם רבנו חננאל, ובעצם מאמץ את הפירוש הזה כפירושו:

ור"ח ז"ל פי', וא"ל זכנה ניהלי', כלומר, קנה אותה לי, והרי הודתה שעד עכשיו לא בתורת מכר היתה בידך, ואני הלכתי וקניתי לעצמי אחר שאמרת לי לקנותה לך, ועכשיו אתה חוזר וטוען אחר שקניתי, שהיא שלך. א"ל דאמינא איזבן דינא, פי', לפי שאבדתי שטר המכר, והי' המוכר בא לערער עלי, הייתי רוצה שיקח ממנו שיחזור ויכתוב לו את השטר.

(עליות דרבנו יונה, בבא בתרא ל, ב ד"ה ההוא דא"ל)

רבנו יונה פותח בהסבר שנדמה תחילה כזהה להסברו של רבנו חננאל: "והרי הודתה שעד עכשיו לא בתורת מכר היתה בידך, ואני הלכתי וקניתי לעצמי אחר שאמרת לי לקנותה לך, ועכשיו אתה חוזר וטוען אחר שקניתי, שהיא שלך". כלומר, מתואר כאן אדם שביקש מחברו לקנות בעבורו את הקרקע.

אך משפט לאחר מכן, רבנו יונה מביא בשם רבנו חננאל: "לפי שאבדתי שטר המכר, והי' המוכר בא לערער עלי, הייתי רוצה שיקח ממנו שיחזור ויכתוב לו את השטר". בשלב זה, ניתן לפקפק בכך שמדובר בפירוש רבנו חננאל, שהרי בדברי רבנו חננאל שלפנינו אין כלל זכר לשטר. בנוסף, לפי רבנו חננאל כלל אין המערער יושב בקרקע, ולכן אין סיבה ש"המוכר יבוא לערער עלי". אם כך, נצטרך להסביר את דברי רבנו יונה בשונה מפירושו של רבנו חננאל.

12. אומנם איננו עוסקים בעולם המחקר, אך אולי ניתן להביא ראיה נוספת להבנתנו בשיטת רשב"ם. הגיוני מאוד שרשב"ם סבר כמו אחד מרבתי: רש"י, ר"ח ורי"ף. בהמשך נראה את דברי רבנו יונה שמביא את שיטתו של רש"י, שאינה מתאימה לא לפירוש הראשון שהבאנו ולא לפירוש השלישי. רבנו יונה (ד"ה ההוא) כותב: "פי' ר"ש דבא המחזיק אצל התובע הזה לקנותה ממנו", דהיינו הפירוש השני, שגם מופיע ברא"ש וברי"ף. מעניין לראות שר"י קרקושא כותב ממש מילה במילה את דברי רבנו יונה, אך מדגיש – "פירש רבינו שלמה ז"ל שהמחזיק בא אצל התובע הזה לקנותה ממנו", דהיינו מדובר בפירושו של רש"י.

רבנו יונה ממשיך ומסביר:

ונ"ל כי מה שהוסיף ר"ח על לשון התלמוד, לומר, **שהתובע היה טוען שקנאה הוא לעצמו** אח"כ, אין צריך לכך, אלא **המערער היה לו עדים** שהיתה של אבותיו, והיה מביא רא"י ממה שאמר לו הנתבע **לקנותה** לו מאותו שטוען שמכרה לו, כי עד עכשיו לא בתורת מקח הייתה בידו [...]

מסביר רבנו יונה: "שהתובע היה טוען שקנאה הוא לעצמו [...]" והיה מביא ראיה ממה שאמר לו הנתבע לקנותה לו". רבנו יונה מחסיר בהסברו את טענת "פלניא גולנא", כפי שמחסיר ההסבר השני לעיל ביחס להסבר הראשון, וגם מוסיף אדם שלישי (בדומה להסבר רבנו חננאל), ובכך הוא מחדש את החידוש הגדול ביותר ביחס לסוגיה הקודמת. דהיינו:

- א. **המערער טוען כנגד המחזיק**: "מאי בעית בהאי ארעא?";
- ב. **המחזיק עונה** לו שהוא קנה מפלוני;
- ג. **המערער טוען כנגד המחזיק**: והרי באת אליי אתמול וביקשת שאקנה את הקרקע מפלוני עבורך, ולבסוף קניתי עבורי, ואיך אתה יכול לטעון שהיא שלך? כלומר, המחזיק ביקש מהמערער שיקנה עבורו את השדה מאותו הפלוני. מכאן הוכחה שהמחזיק לא קנה את השדה, בסתירה לטענתו;
- ד. **עונה לו המחזיק**: אני קניתי בעבר מפלוני ופחדתי שהוא יערער עליי (כיוון שאיבדתי את השטר), ולכן רציתי לקנות את הקרקע ממנו שוב, כדי שיכתוב לי שטר נוסף. אם כך, הבקשה שביקשתי ממך לקנות את הקרקע אינה מעידה על כך שהקרקע אינה שלי.

נראה באופן מובהק שרבנו יונה בונה את פירושו על דברי רבנו חננאל, אך בדיוק רב ניתן לראות שהדברים הפוכים מהדרך שבה רבנו חננאל הסביר אותם. בפירושו של רבנו חננאל, **המחזיק טוען כנגד המערער שלא ייתכן שפלוני הוא גולן**, כיוון שהמערער ביקש מהמחזיק לקנות עבורו את השדה מאותו הפלוני. בפירושו של רבנו יונה, **המערער טוען כנגד המחזיק שלא ייתכן שהמחזיק קנה את השדה מפלוני**, שהרי המחזיק ביקש מהמערער לקנות את השדה עבורו (אף שלבסוף המערער קנה את השדה עבור עצמו).

רבנו יונה למעשה מלחם את הפירוש השני עם פירושו של רבנו חננאל. רבנו יונה אינו מקבל את הפירוש השני, כיוון שהוא גורס "זיל", דהיינו שהייתה בקשה לקנות מאדם שלישי¹³. לכן הוא משתמש בתשתית של הפירוש השני, אך מוסיף עליו אדם שלישי, כפי שהוסיף רבנו חננאל לפירוש הפשוט הראשון¹⁴.

13. רבנו יונה מדגיש בכיורור את הדיוק הזה: "ומצאתי במקצת ספרים, וא"ל זיל זבנה ניהלי", ולשון זיל מכריע, כי לקנותה לו מיד אחר היה אומר".

14. כפי שצינו בהערה 11, ייתכן שרבנו יונה הבין שדבריו זהים לדברי רבנו חננאל. ואכן, פירושו של רבנו חננאל בסוגיה עמום, אך נראה שניתן להוכיח שהסברו לסוגיה שונה מהסברו של רבנו יונה.

נדון בהשלכות פרשנותו של רבנו יונה. כפי שנכתב לעיל, הסברו של רבנו יונה מקביל להסברו של רבנו חננאל, רק שבמקום לבנות קומה נוספת על ההסבר הראשון, הוא בונה קומה נוספת על גבי ההסבר השני. כלומר, המחזיק הוא שרוצה לקנות, והוא מבקש מהערער לקנותה מהמוכר. הסברו של רבנו יונה מתרחק בקיצוניות הגדולה ביותר מההסבר הראשון ומהסוגיה הראשונה. לפי רבנו יונה, בסוגיה שלנו המחזיק הוא שזוכה, ומעורב בסיפור אדם שלישי. זאת בעוד בסוגיה הקודמת הדיון הוא אך ורק בין המחזיק למערער, והמערער הוא הזוכה.

ה'שדרוג' שרבנו יונה עשה להסבר השני פותר בעיה שהצגנו לעיל. בהסבר השני התקשנו, למה המחזיק שיושב בתוך השדה ביקש לקנותה מהמערער לפני שהוא ערער. לפי הסברו של רבנו יונה, אין קושי כלל – המחזיק מבקש מחברו לקנות את השדה מהמוכר עבורו שוב, כיוון שהוא איבד את השטר. דהיינו, המחזיק פעל בצורה לגיטימית לחלוטין, ודווקא המערער הוא הפועל בצורה מרומה, מאחר שהוא קנה את השדה לבסוף עבור עצמו, ולאחר מכן תובע את המחזיק על כך גילה באוזניו ששיבתו בקרקע רעועה כיוון שאיבד את שטרו.

אם כך, החידוש לדעת רבנו יונה בסוגיה, הוא שטענת "אזבון דינאי" של המחזיק יכולה למנוע החלת בעלות של המערער על השדה. רבנו יונה מחדש ביחס לסוגיה הקודמת שהמחזיק הוא שזוכה כנגד המערער, כאשר המחזיק ביקש מהמערער לקנות בעבורו את השדה מאדם שלישי.

ו. סיכום

בחנו ארבעה הסברים שונים לסוגיית 'אזבון דינאי' וליחס בינה לבין הסוגיה המובאת לפנינו במהלך הגמרא. לפי ההסבר הראשון וההסבר השלישי שראינו, טענת "אזבון דינאי" באה מפיו של המערער (הזוכה על ידה), כנגד טענתו של המחזיק שהמערער רצה לקנות את השדה ממנו (בהסבר הראשון) או מאדם נוסף (בהסבר השלישי). לפי ההסבר השני וההסבר הרביעי, המחזיק הוא הטוען את טענת "אזבון דינאי", בתגובה לדברי

ראשית, כפי שציינו בגוף המאמר, לפי רבנו יונה ישנה התמקדות בשטר, וכך שהמבקש לקנות את הקרקע הוא דווקא היושב בקרקע (דהיינו המחזיק). לעומתו, רבנו חננאל כלל לא הזכיר את השטר, ולשיטתו דווקא המערער הוא שמבקש לקנות את הקרקע: "וטוען זה שאמר תקנה אותה לי כי היא שלו". שנית, רבנו חננאל מקשר בין פירוש שתי הסוגיות במילה "וכן". כפי הבנתנו בדבריו, אכן יש דמיון רב בין הסוגיות: שתיהן עוסקות בטענת "אזבון דינאי", והחידוש בסוגיה שלנו על פני הסוגיה הראשונה בסדר הגמרא, הוא שטענה זו קבילה אף כאשר מעורב בסיפור אדם שלישי. אומנם, אם נבין שרבנו חננאל מפרש את הסוגיה בדומה לרבנו יונה, המילה "וכן" אינה מובנת – כיוון שלפירוש רבנו יונה ההבדל בין הסוגיות הוא הגדול ביותר ביחס לשאר ההסברים, כדלקמן בגוף המאמר.

המערער שהמחזיק רצה לקנות את השדה ממנו (לפי ההסבר השני), או מאדם שלישי (לפי ההסבר הרביעי).

די ברור שכל המחלוקת בין הראשונים בסוגיה נובעות בעיקר מחילופי גרסאות. מדובר בשלושה מקומות שונים בסוגיה שמטים את הכף להסבר כזה או אחר. המילים הם: "דובנה מינך", "פלניא גזלנא" ו"זיל".

המילים "דובנה מינך"¹⁵ מקשרות את המערער אל המחזיק בכך שהוא היה המרא קמא של המרא קמא. ברור שהגרסה הזאת מתאימה במיוחד להסבר השני שמצריך שיהיה קשר בין המרא קמא לבין המחזיק, על מנת שתהיה למחזיק עילה לבקש לקנותה ממנו. אולם, דווקא הרמב"ם, שכפי שראינו מפרש את הסוגיה כמו ההסבר השני, אינו צריך את גרסה זאת, משום שכותב "ואיני יודע אם קנה ממך", כלומר המחזיק מבקש לקנות את הקרקע מהמערער בלי שיהיה קשר ברור בין המערער לקרקע. הגרסה הזאת מתאימה במיוחד

15. גרסה זאת מופיעה בכתבי יד מינכן 95 וותיקן 115.

הערות עורך [א"מ]: כפי שמופיע בהמשך (הערה 17), בכתבי היד המצוינים, מלבד תוספת המילים "דובנה מינך" ביחס למערער, ישנם עוד שני הבדלים משמעותיים: (1) תוספת המילה "זיל"; (2) השמטה של ישיבת שנות החזקה מטענת המחזיק. כלומר, לפי נוסחים אלו כלל לא מצוין שהמחזיק ישב בשדה שנות חזקה. ממילא מוכרחים לומר שלמערער אין עדי מרא קמא, כיוון שאחרת כבר בשלב השני של הדיון המערער היה זוכה, בתור מרא קמא שמערער על אדם היושב בקרקע ללא שטר וללא שנות חזקה (והשלב הבא בסוגיה, בין אם הוא טענת "פלניא גזלנא" (להסברים הראשון והשלישי) ובין אם הוא טענת "אתית באורתא" (להסברים השני והרביעי) המגיע מפי המערער לא היה מופיע). אם אכן מוכרח שלמערער אין עדי מרא קמא, ועליו לבסס את מעמדו, הרי שאחת הנקודות עליהן יש לתת את הדעת בסוגיה היא תוקף טענתו ומעמדו של המערער.

מסתבר שלפי הרמב"ם עניין זה הוא מוקד הדיון בסוגיה. כפי שניתן לראות מדבריו, לא הייתה מצויה בפניו הגרסה "דובנה מינך", והטענה הבאה בהמשך בפיו של המערער ("אתית באורתא") באה להוכיח את זכותו לערער על הקרקע – כיוון שהמחזיק ביקש לקנות ממנו, מוכח שיש לו זכות בדיון. המחזיק דוחה את טענתו בטענת "איזבון דינאי" שמחזירה את המערער להיות אדם מן השורה, שאין לו זכות תביעה לגבי הקרקע (ואכן בקשתו של המחזיק לקנות ממנו את הקרקע אינה סבירה, כמצוין בהערה 10).

ייתכן שהמילים "דובנה מינך" מיועדות לייפות את כוחו של המערער בקרקע, בדומה לסוגיית 'לאו קא מודית' המופיעה בתחילת העמוד. הדברים עשויים להתאים במיוחד להסברו של רבנו חננאל בסוגיה, שלפיו עולה שהמחזיק קנה את הקרקע רק לאחר שהמערער בא ביום הקודם וביקש ממנו לקנותה עבורו מהמוכר. אם כן, ודאי שלמחזיק אין שנות חזקה, וממילא למערער אין עדי מרא קמא, וכל מה שמקשר אותו לקרקע היא הודאתו של המחזיק. אומנם מסוגיית 'לאו קא מודית' עולה שהמחזיק אמור להפסיד בשלב זה, כאשר אין לו שנות חזקה והודה שהמערער שבפניו היה בעבר מרא קמא, אך פסיקתו של רבנו חננאל בעקבות הגאונים היא כנגד פשט הסוגיה שם. ולכן לפי דבריו ניתן להבין שלאחר שלב זה הדיון ממשיך, והמערער טוען את טענת "פלניא גזלנא" כדי לזכות.

נעיר שבפירושו של רבנו יונה, המאמץ את הגרסה "זיל", מפורש שיש למחזיק שנות חזקה, ולמערער עדי מרא קמא, וייתכן שהוא אכן לא גרס "דובנה מינך" (וראה הערה 18).

להסבר השני, כפי שהסברנו שהמערער הוא בעלי השדה הקודם למוכר, אך הגרסה יכולה להתאים גם לשאר ההסברים.

המילים "פלניא גזלנא"¹⁶ כפי שהצגנו לעיל, מתאימות רק להסבר הראשון ולהסברו של רבנו חננאל. כפי שהראינו, מי שלא גורס משפט זה נדרש להעביר את כל הטענות הבאות לצד השני, ולכן המחזיק הוא שזוכה במקום המערער. הגרסה הזאת היא זו שמבדילה בין הפירוש הראשון והשלישי לבין הפירוש השני והרביעי.

המילה "זיל"¹⁷ משמעותה שמעורב בסיפור אדם שלישי שהתקשו לקנות ממנו. בהסבר של רבנו חננאל מדובר שהמערער ביקש לקנות מהאדם השלישי, ובהסברו של רבנו יונה מדובר שהמחזיק ביקש לקנות מהאדם השלישי. אך ברור שגרסה זאת אינה מתאימה להסבר הראשון והשני שהצגנו.

לסיכום¹⁸, הגרסאות הללו הן הצירים המרכזיים של הסוגיה, והן השפיעו על הראשונים להסביר את הסוגיה כך או אחרת. נסכם את ההבדלים בין הפירושים בטבלה שבעמוד הבא.

-
16. גרסה זאת מופיעה בכל כתבי היד חוץ מדפוס פיזרו, המבורג 165 ופריז 1337.
17. גרסה זאת מופיעה בכתבי יד מינכן 95 וותיקן 115. מעניין שגרסת "זבנה מינך" מחויבת לגרסת "זיל", על אף שלכאורה אין ראשון שסובר את החיבור בין השניים.
18. לפי ההסבר הראשון, שלפיו **המערער בא למחזיק**, יש צורך בגרסת "פלניא גזלנא", ולא בגרסת "זיל". הסבר זה מתאים לכל כתבי היד, מלבד אלו המצויינים בהערות 16 ו-17 (כלומר מתאים לכתבי היד: וילנא, ונציה, פירנצה 8-9, אוקספורד 369 ואסקוריאל).
- לפי ההסבר השני, שלפיו **המחזיק בא למערער**, יש צורך לא לגרוס "פלניא גזלנא" ולא לגרוס "זיל", ולכן הוא מתאים רק לכתבי היד המנויים בהערה 16 (פיזרו, המבורג 165 ופריז 1337).
- לפי שיטת רבנו חננאל, **שהמערער בא לפלוני**, יש צורך בגרסת "פלניא גזלנא" (כמו כמעט כל הגרסאות מלבד אלו המצוינות בהערה 16) ובגרסת "זיל". לכן הגרסאות המתאימות הן מינכן 95 וותיקן 115.
- לפי שיטת רבנו יונה, **שהמחזיק בא לפלוני**, יש צורך לא לגרוס "פלניא גזלנא", אך לגרוס "זיל". לא מצאנו גרסה שמתאימה להסבר זה. ייתכן באמת שבפני רבנו יונה היה את אחד הנוסחים שמתאימים להסבר השני, אלא שראה בפירושו של רבנו חננאל את תוספת המילים "זיל" ובחר לגרוס אותם בסוגיה, על אף שלא היו מצויים בכתב היד שלפניו (וייתכן שניתן להביא סיוע לטענה זו מהדברים שציטטנו מפירושו בהערה 13).

השלכה על הסבר הסוגיה	לא גורסים "פלניא גזלנא"	גורסים "פלניא גזלנא"	
הדיון הוא בין המערער למחזיק	ההסבר השני: המחזיק רוצה לקנות מהמערער	ההסבר הראשון: המערער רוצה לקנות מהמחזיק	לא גורסים "זיל"
מעורב בסיפור אדם שלישי	הסבר רבנו יונה: המחזיק רוצה לקנות מאדם שלישי	הסבר רבנו חננאל: המערער רוצה לקנות מאדם שלישי	גורסים "זיל"
	המחזיק עונה "איזבון דינאי", וזוכה	המערער עונה "איזבון דינאי", וזוכה	השלכה על הסבר הסוגיה

עולם התלמוד רחב מיני ים, ועיקר הלימוד בו הוא בצד הסברתי. אך מעניין מאוד לראות איך סוגיה יכולה להיות מושפעת לא רק מסברות, אלא גם מתוך גרסאות שונות. הסוגיה שהוצגה לעיל מציגה ארבע הבנות שונות המשלימות זו את זו. סוגיה זו מלמדת שצריך להקדיש תשומת לב להבחנה דקה בהבנת דעתו של ראשון: האם מדובר בסברה בלבד, או שמא סברתו מבוססת על שינוי גרסה?